

KALEVALA, MUINAISHALTIAIT JA LUONTO

Kuvia ja esseitä entisestä ja nykyisestä luontosuhteesta

HANNU AHONEN – JORMA KESKITALO

JUMINKEKO

Hannu Ahonen – Jorma Keskitalo

KALEVALA, MUINAISHALTIAIT JA LUONTO

Kuvia ja esseitä entisestä ja nykyisestä luontosuhteesta

JUMINKEKO

2024

Juminkeon julkaisu, nro 160

Kuvat: Hannu Ahonen (Jorma Keskitalo sivuilla 24, 35, 42, 44 ja 53)

Teksti: Jorma Keskitalo

Suunnittelu: Jorma Keskitalo

Taitto: Jorma Keskitalo ja Pirkko Mähönen

Suomen tietokirjailijat ry. on tukenut teoksen kirjoittamista.

© Hannu Ahonen, Jorma Keskitalo

© Juminkeko

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-7277-33-1

ISSN: 2242-2447

Sisällys

Ikimetsien laulava kansa	7
Taiteilijoiden Kalevala ja kalevalainen luonto	23
Maahisten maa	43
Jangin rautakorko	55

IKIMETSIEN LAULAVA KANSA

Kalevala on osa eurooppalaista eeposperinnettä ja se kuuluu maailmankirjallisuuden helmiin. Teos on käännetty yli 60 kielelle. Sen loi Kajaanin piirilääkäri ja monipuolinen kulttuurivaikuttaja Elias Lönnrot runonkeruumatkoillaan, jotka rajoituivat aluksi Suomeen, mutta ulottuivat kolmannesta keruumatkasta alkaen rajantakaiseen Viaan ja muualle Karjalaan. Varsinkin Vian laulumaat osoittautuivat runonlaulun aarteistoksi.

Lönnrot julkaisi keruutyönsä tulokset useassa eri vaiheessa, eikä hän alun perin edes ajatellut yhtenäistä eeposta. Idean tähän hän sai neljännellä runonkeräysmatkalla Vuokkiniemen pitäjän runonlaulajien pariin syksyllä 1833. Kalevalan sisällön kannalta merkittävää oli Vian suurimman laulajan Arhippa Pertusen tapaaminen seuraavana keväänä. Vanha Kalevala valmistui vuonna 1835. Se kohosi nopeasti kansalliseksi symboliksi. Saksalainen Jacob Grimm innostui Kalevalasta M. A. Castrénin ruotsinnoksen välityksellä ja nosti teoksen kansainväliseen arvostukseen Nibelungeinlauluin ja antiikin eeposten rinnalle. Lönnrot alkoi kuitenkin työstää Vanhasta Kalevalasta laajennettua laitosta, Uutta Kalevalaa, joka ilmestyi vuonna 1849.

Kalevala on ennen kaikkea Lönnrotin kirjoittama kaunokirjallinen teos, jossa hän yhdisteli, muokkasi ja valikoi keräämäänsä runoaineistoa myyttisiksi kertomuksiksi. Hän koosti esimerkiksi Aino-tarun useasta erillisestä runoaiheesta ja nimesi runojen neidon Ainoksi Joukahaisen ainoan siskon mukaisesti. Kullervon traaginen tarina on vastaavanlainen runoyhdistelmä, kuten Juha Hurme toteaa kirjassaan *Kenen Kalevala?* (2022). Lönnrotin keräämän runoaineiston laajuutta kuvaa hänen toteamuksensa Fabian Collanille vuonna 1848: ”Nykyisin koossaolevista runoista voitaisiin saada seitsemänkin Kalevalaa, kaikki erilaisia.”

Kalevalan ohella Lönnrot kokosi lyyrisen lauluteoksen Kantelettaren, joka ilmestyi vuonna 1840. Sen laulut ovat peräisin paitsi Vienasta myös Laatokan Karjalasta ja nykyisestä Pohjois-Karjalasta. Ilomantsilainen Mateli Kuivalatar oli yksi keskeisiä Kantelettaren runonlaulajia.

Vaikka Kalevala on koostettu pääosin Karjalan laulumailta, sen vaikutus suomalaisten käsityksiin muinaisista juuristaan – olivatpa ne todellisia tai eivät – on ollut keskeinen. Markku Nieminen toteaa kirjassaan Kalevalan synty ja Kainuu (Juminkeko 2021), että Lönnrot ja karjalaiset runonlaulajat rakensivat Kalevalasta kulttuurimme kulmakiven ja antoivat Suomen kansalle identiteetin. Nykyihminen saattaa ajatella, että Kalevalan innolla vastaanottanut sivistyneistö omaksui epätodellisen ylevän ja ihanteellisen kuvan rahvaasta ja sen menneisyydestä ja nosti lisäksi karjalaisuuden edustamaan koko Suomea. Näin epäilemättä on, mutta joka tapauksessa Kalevalan mytologia kertoo syvältä kumpuavasta yleismaailmallisesta luovuudesta, mitä heijastaa esimerkiksi se, että kalevalainen taivaankanteen kurottava maailmanpuu esiintyy mytologioissa eri puolilla maailmaa. Kalevalan äärellä ollaan sivistyksen lähteillä, joilla on paljon annettavaa nykyiselle ristiriitojen repimälle ja ympäristöä tuhoavalle maailmalle.

Muinaissuomalaiset elivät havumetsien keskellä, järvien ja merten rannoilla, ja ottivat luonnonsta kaiken elantonsa. Niinpä luonto onkin alati läsnä heidän tarustossaan ja kansanrunoissaan.

Kalevala heijastelee suomalais-ugrilaista luontokäsitystä, ihmisen ja luonnon ykseyttä, luonnon jatkuvuutta, mutta se heijastelee myös hengen jatkuvuutta ja sukupolvien ketjua. Jälkimmäisestä ovat osoituksena Väinämöisen sanat hänen hakiessaan tietoa Antero Vipuselta: ”Mahti ei joua maan rakhon, vaikka mahtajat menevät.” Kalevala-epoksen lopussa Väinämöinen lähtee itsekin. Veden emosta aikojen alussa syntynyt, maailman luomiseen osallistunut tietäjä joutuu poistumaan. Silti vielä tarvitaan Väinämöistäkin ”uuen sammon saattajaksi, uuen soiton suorijaksi, uuen kuun kulettajaksi, uuen päivän päästäjäksi”. Väinämöinen poistui, mutta ”jätti kantelon jälille, soiton Suomelle soeraan”.

Pertti Anttonen ja Matti Kuusi huomauttavat *Kalevala-lipas*-teoksessa, että Kalevalan maailmankuva ei ole yksiselitteinen. Eepoksessa on nähtävillä suomalais-ugrilaista monismia, kaiken ykseyttä, hyvän ja pahan suhteellisuutta ja vihan vahingollisuutta. Kalevalassa on kuitenkin suomalais-ugrilaisen maailmankuvan lisäksi myös länsimais-germaaninen valloitushaluinen maailmankuva. Maailma ei ole pelkkää harmonista ykseyttä, vaan se on myös vastakkaisten voimien taistelulentä; voimia ei mitellä pelkästään laulun ja soiton mahdollilla, vaan myös aseiden kalistelulla. Runoihin on sekoittunut aineksia eri aikakausilta. Risto Pulkkinen toteaa kirjassaan *Suomalainen kansanusko*, että kalevalaiset runot edustavat arkaaisimmalta kerrokseltaan kosmologista myyttirunoutta sekä šamaanirunoutta. Hän arvelee, että Väinämöisestä, Lemminkäisestä ja Joukahaisesta kertovat runot ovat muuntuneet viikinki- ja ristiretkiajalla, ja ne ovat tällöin saaneet sotaisen ilmiänsänsä. Vanha kerrostuma on kuitenkin niin voimakas, että Kalevalassa hengen mahti menee yhä aseiden mahdin edelle. Jotain muinaissuomalaisen maailmankuvasta kertoo sekin, että suomen kielen sana sankari tulee muinaisruotsin sanasta *sangare* eli laulaja.

Väinämöinen ja Ilmarinen ovat mahtimiehiä ennen kaikkea hengen ja tiedon voimalla ja käden taidoilla. Väinämöinen laulaa suohon Joukahaisen, joka on haastanut hänet tiedon mitte-

Hannu Ahonen ja Jorma Keskitalo pohtivat kuvin ja tekstein, voimmeko oppia menneisyydestä, jolloin ihmiset pystyivät elämään vuosituhansien ajan vaurioittamatta maapallon elonkehää.

Muinaissuomalaiset elivät havumetsien keskellä, järvien ja merten rannoilla, ja ottivat luonnosta kaiken elantonsa. Luonto jumalhahmoineen, haltioineen ja maahisineen on alati läsnä pohjoisten kansojen mytologiassa.

Erämaa ja kalevalainen tarusto on innoittanut maamme runoilijoita, kirjailijoita, säveltäjiä, taidemaalareita ja valokuvaajia. He olivat myös ensimmäisiä, jotka herkin silmin ja korvin surivat alkuperäisluonnon menetystä 1800–1900-luvun taitteen molemmin puolin. Silloin elettiin kuitenkin vasta alkusoittoa nykyiselle luonnonkulutukselle, joka on johtamassa evoluutiohistorian kuudenteen sukupuuttoaaltoon.

ISBN: 978-952-7277-33-1
ISSN: 2242-2447